

Олександр Володимирович Олішевський,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

ВИЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ, ЩО МІСТИТЬ ПРОПАГАНДУ ЖОРСТОКОСТІ: КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВИЙ ТА КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Проаналізовано поняття «жорстокість» у семантичному, кримінально-правовому та кримінологічному аспектах. Визначено, які саме відомості або дані належать до інформації, що містить пропаганду жорстокості.

Ключові слова: жорстокість, особлива жорстокість, страждання, насильство, суспільно небезпечна інформація.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. В інформаційному суспільстві (а саме в ньому ми живемо) людині необхідно навчитися працювати з текстами, аудіовізуальними матеріалами. Такі навички стали елементарною технікою безпеки в безодні інформаційного сміття. Поширення відомостей, де схвалюється байдужість до страждань інших або провокується прагнення до їх спричинення, є одним із його видів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ. Розглядом проблем, пов'язаних із жорстокістю, займалися такі вчені, як: Ю. М. Антонян, Л. М. Балабанова, О. В. Белкіна-Ковальчук, В. В. Гульдман, В. В. Іванова, П. Ю. Константинов, О. Ю. Михайлова, О. Л. Романова, Я. Г. Смілянський, С. Л. Соловйова, К. Д. Ушинський та ін. Однак наголосимо, що досліджу-

ване поняття потребує удосконалення. Маловивченим залишається питання визначення, які саме відомості або дані належать до інформації, що містить пропаганду жорстокості. З огляду на сказане метою даної статті є спроба усунення вказаних доктринальних прогалін.

Виклад основного матеріалу. Звернімося до розуміння ключової категорії. Розробники міжнародно-правових договорів та учасники Європейського суду з прав людини активно користуються поняттям «жорстоке поводження», визначаючи його конкретні форми та прояви, проте єдиної дефініції на цьому рівні поки-що не вироблено.

У національному законодавстві ситуація схожа. У п. 10 ч. 1 ст. 67 КК України вчинення злочину з особливою жорстокістю віднесено до обставин, що обтяжують покарання. В Особливій частині названого Кодексу пряма вказівка на жорстокість міститься в наступних випадках: 1) умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115); 2) доведення до самогубства (ст. 120); 3) умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення (ч. 2 ст. 121 КК України); 4) жорстоке поводження з тваринами (ст. 299); 5) ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (ст. 300); 6) насильство над іншими військовополоненими або жорстоке поводження з ними (ч. 2 ст. 431); 7) погане поводження з військовополоненими (ст. 434).

Якщо говорити більш предметно, то відповідно до п. 28 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я людини» під жорстоким поводженням слід розуміти безжалісні, грубі діяння, які завдають потерпілому фізичних чи психічних страждань. Згідно з п. 8 вказаного документа умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, у тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо), психічних чи моральних (шляхом зганьблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глумління тощо) страждань, а також якщо воно було поєднане із глумлінням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань [1].

Як підкреслює Я. Г. Смілянський, законодавець надає жорстокості вчинених діянь самостійного значення в окремих випадках за наявності двох умов: 1) за наявності певних обставин, визначених у диспозиціях

відповідних кримінально-правових норм; 2) за умови, що діяння винної особи спричиняють потерпілому фізичні чи психічні страждання [2, с. 593].

Таким чином, КК України не розкриває поняття «жорстокість», а відносить його до категорії оціночних, тобто його зміст уточнюється в процесі правозастосування шляхом оцінки конкретних обставин провадження. Однак такий стан справ викликає серйозні труднощі у слідчого, судді, прокурора при застосуванні перерахованих вище норм.

Оскільки на законодавчому рівні дефініція досліджуваного поняття відсутня, то перейдемо до пояснення в довідковій літературі, де жорстокість визначають як:

- властивість за значенням жорстокий – 1) який виявляє суворість, різкість, немилосердність, лютість; безсердечний, безжалісний; який виражає злобу, суворість; грізний; страшний, жакливий, тяжкий; 2) який перевищує звичайну норму, звичайний ступінь чого-небудь; пройнятий великою напругою, завзятістю, наполегливістю; сильний, різкий, пекучий [3, с. 544];
- різко негативна властивість характеру особи, що проявляється у заподіянні іншій особі або групі осіб, а також тваринами фізичних чи моральних страждань. Може бути як самоціллю, так і засобом певної мети [4].

Нарешті розглянемо доктринальне тлумачення. На думку вчених, жорстокість – це:

- цілком конкретна властивість особистості насильницького злочинця, яка проявляється в антигромадській поведінці, спрямованій на заподіяння страждань. В основі жорстокості лежать дефекти ціннісно-нормативної сфери людини, а саме – порушення цінності іншої людини [5];
- негативна властивість характеру особи, що проявляється в заподіянні іншій особі (групі осіб) фізичних чи моральних страждань; характеризується прагненням до заподіяння страждань, мучень людям або тваринам, виражається в діях, бездіяльності, словах, а також фантазуванні відповідного змісту. Жорстокість уособлює відразу до життя і найбільш повне втілення ненависті, дуже часто ненависті безадресної, ненависті взагалі, ненависті до всіх [6, с. 115; 7, с. 8-0];
- схильність до особливо брутальних форм агресивної поведінки [8, с. 18];
- насильство над потребами, намірами, почуттями, настановами особистості, приниження й примус до дій, що суперечать її стремлінням [9, с. 45];

- властивість особистості, що полягає у свідомому заподіянні шкоди іншим індивідам у вигляді мучень і страждань або особливих мучень і страждань [10, с. 15];
- оціночне поняття; віднесення конкретного вчинку до жорстоких залежить від суб'єктивних моральних уявлень і поглядів оцінюючого, його соціальної та національної приналежності, суспільного становища, інтелігентності, рівня культури, здатності до співчуття та співпереживання, чуйності тощо [11, с. 19];
- спосіб вчинення злочину, який полягає в умисному застосуванні психічного та/або фізичного насильства (шляхом дії або через бездіяльність) безпосередньо перед, під час або після вчинення злочину, необов'язкового (надмірного) для настання передбаченого відповідною нормою кримінального закону злочинного наслідку, спрямованого на завдання потерпілому (іншій особі) особливих фізичних мучень та/або психічних страждань [2, с. 595];
- властивість особистості, яка полягає у байдужості до страждань людей або ж у прагненні до їх спричинення [12].

Зупинимося на аналізі наведеного. По-перше, деякі науковці помилково ототожнюють насильство і жорстокість. Останнє – це не дія або бездіяльність, не спосіб вчинення злочину, а ознака або риса, властивість характеру, якість особистості, стан чи наслідок психічної хвороби. Вона може бути якісним показником першого. Саме останній підхід щодо розуміння цих категорій за семантикою слів є вірним. Тому підкреслимо: насильство – це форма реалізації жорстокості, зовнішнє її вираження. Жорстокість – те, що всередині, на серці, а тортури, катування, мордування, мучення, глумління, знущання – це вже зовнішній її прояв.

По-друге, вірно підмічає Ю. М. Антонян, що жорстокість – це саме негативна риса характеру особи. Якщо насильство нерідко має позитивне забарвлення, то важко віднайти ситуації, коли прагнення людини заподіяти страждання іншим мали б добрий відтінок.

Відповідно до чинного законодавства, судової практики та положень теорії кримінального права, а також аналізу зарубіжного законодавства, Я. Г. Смілянський визначає наступні ознаки особливої жорстокості як кваліфікуючої ознаки складу злочину. 1. Особлива жорстокість – це спосіб вчинення злочину, який полягає у вчиненні певного роду діяння (дії або бездіяльності). 2. Діяння має місце безпосередньо перед, під час або після вчинення злочину. 3. Діяння є надмірним із точки зору спричинення наслідку, характерного для складу відповідного злочину (без наявності зазначеної кваліфікуючої обставини). 4. Діяння вчиняється з умислом. Умисел винного спря-

мований на завдання потерпілому (іншій особі) особливих фізичних мучень та/або психічних страждань. Спрямованість умислу зумовлена певними психофізіологічними особливостями суб'єкта злочину. 5. Завдання потерпілому (іншій особі) особливих фізичних мучень та/або психічних страждань досягається шляхом застосування психічного чи фізичного насильства (заподіяння тілесних ушкоджень, тортур, мордування, знущання, глумління, образи тощо) [2, с. 595]. Проте ще раз підкреслимо: жорстокість – не спосіб вчинення злочину і не діяння, а риса характеру людини.

Таким чином, у кримінально-правовому аспекті, жорстокість – поняття ситуативно визначене, але не до кінця, тобто його зміст уточнюється в процесі правозастосування шляхом оцінки конкретних обставин провадження.

У кримінологічному аспекті, жорстокість – це негативна риса характеру особи, що проявляється у байдужості до страждань інших або у прагненні до їх спричинення. Якщо застосування сили з позицій традиційних релігій, моралі та закону виправдане під час реалізації державою примусових заходів покарання, в офіційно дозволеному спорті, при необхідній обороні, уявній обороні, крайній необхідності, затриманні особи, що вчинила злочин, тощо, то для жорстокості важко знайти хоча б одну схвальну ситуацію.

Що стосується визначення, які саме відомості або дані належать до інформації, що містить пропаганду жорстокості, то тут ситуація наступна. До недавнього часу в Україні не було вироблено єдиних підходів щодо вирішення питання про віднесення окремих видів продукції до такої, що пропагує культ насильства та жорстокості. У зв'язку з цим у 2013 році Національною експертною комісією України з питань захисту суспільної моралі розроблено та затверджено Критерії віднесення друкованої, аудіовізуальної, електронної та іншої продукції, а також переданих та отриманих по комунікаційних лініях повідомлень та матеріалів до продукції, що пропагує культ насильства та жорстокості. У даному документі містяться фактично три групи критеріїв:

- віднесення продукції до такої, що пропагує культ насильства та жорстокості;
- віднесення продукції до такої, яка відтворює насильство та жорстокість у творах;
- віднесення продукції до такої, яка містить елементи насильства та жорстокості.

Розглянемо їх.

I. *Критерії віднесення продукції до такої, що пропагує культ насильства та жорстокості.*

1. Основні:

- 1.1 Наявність прямих закликів до насильства і жорстокості (письмові, друковані, або виконані в електронному вигляді, усні твори, фотозображення, рекламні сюжети, анонси, повідомлення та інше з написами, що містять такі заклики); звукозаписи, кіно- і відеопродукція, інші технічні записи зображень, що рухаються (комп'ютерні ігри, тощо), або сюжет твору, насичений переважною кількістю демонстрації (опису) сцен насильства та жорстокості.
- 1.2 Показ (опис) у натуралістичній формі нанесення фізичних пошкоджень людському тілу та будь-якій живій істоті (різани та вогнепальні рани, відтинання органів або частин тіла тощо).
- 1.3 Нагнітання жаху, з використанням художніх засобів мистецтва або без них, смакування мук, приниження і натуралістичних подробиць страждання без ознак на художню, соціальну чи психологічну цінність твору.

2. Додаткові:

- 2.1 Відсутність сюжетної лінії, сцени мають умовний зв'язок.
- 2.2 Демонстрація (опис) фізіологічних реакцій організму на пошкодження чи біль (мученицька міміка, крики, стогін, страждання, кров, агонія тощо).
- 2.3 Демонстрація (опис) в дії різноманітного катівського реманенту: ножів, бритв, сокир, ножиців, кусачок, пилок, бензопил, дрелів тощо.
- 2.4 Глумління над трупами.
- 2.5 Деталізація зображення сцен суїциду.
- 2.6 Використання спеціальних професійних засобів та способів, які посилюють ефект достовірності, реалістичності, документальності насильства.

II. *Критерії віднесення продукції до такої, яка відтворює насильство та жорстокість у творах.*

1. Основні:

- 1.1 Має місце художній задум, сюжет.
- 1.2 Відсутні прямі заклики до насильницьких дій.
- 1.3 Умовність (тобто використання спецефектів, що виключають шокуючий натуралізм) відтворення насилля та жорстокості.
- 1.4 Наявні насильства, жорстокість, надзвичайно наочне відтворення катастроф, жахів, відвертої оголеності відповідно художнього задуму.

2. Додаткові:

- 2.1 Доречне вживання непристойностей для більш повного та реалістичного розкриття характеру героїв та соціального оточення.
- 2.2 Наявні сцени, реалістично відтвореної антисоціальної поведінки, відповідно художнього задуму.
При оцінці цієї категорії продукції обов'язково визначається рівень негативного впливу на неповнолітніх та можливості наслідування цій продукції.

III. Критерії віднесення продукції до такої, яка містить елементи насильства та жорстокості

1. Основні:

- 1.1 До цієї категорії належить продукція, яка має художню цінність, створена в руслі сучасних течій та напрямків мистецтва або молодіжної субкультури, відтворює деякі сцени, що порушують етичні норми, але є важливими для сприйняття сюжету: відтворення сцен насильства та жорстокості, (у кіно-і відеопродукції такі сцени повинні бути короткими за хронометражем – до 3 хвилин), зняті з використанням засобів художньої виразності, їх необхідність зумовлена логікою сюжету.
- 1.2. Продукція, в якій висвітлюється філософія соціальної жорстокості та порушуються теми і проблеми, а також відтворюється навколишня дійсність в усій її складності (жанри: трагедія, драма, трагікомедія, публіцистичні передачі, тощо).

2. Додаткові:

- 2.1 Мають місце елементи насильства та жорстокості, такі як: бійки, застосування зброї без надмірного кровопролиття, зображення нещасного випадку або катастрофи.
- 2.2 Епізодичне використання ненормативної лексики, якщо вона підкреслює належність персонажів до певних прошарків суспільства, присутня в оригіналі за задумом авторів і необхідна для розвитку сюжету.

Кожне з обмежень є наслідком ґрунтовного аналізу продукції залежно від кількості та ступеня наявності тих чи інших тем або ситуацій [13].

Таким чином, до інформації, що містить пропаганду жорстокості, належать відомості або дані прямих закликів завдати або бути байдужими до страждань інших, самоцільної демонстрації в натуралістичній формі: нагнітання жаху, смакування мук, приниження і подробиць страждання; фізіологічних реакцій організму на пошкодження чи біль (мученицька міміка, крики, стогін, страждання, кров, агонія тощо); у дії різноманітно-

го катівського реманенту (ножів, бритв, сокир, ножиців, кусачок, пилок, бензопил, дрилів тощо); глумління над трупами і тому подібне. Проте не будь-яка інформація із зазначеного є соціально шкідливою, а лише та, яка має на меті культивувати таку поведінку. Мова йде про те, що необхідно оцінювати певний об'єкт з точки зору теми, сукупності подій та дій, що визначають характер зображуваного (сюжету).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи сказане, слід наголосити, що деякі науковці помилково ототожують насильство і жорстокість. Останнє – це не дія або бездіяльність, не спосіб вчинення злочину, а ознака або риса, властивість характеру, якість особистості, стан чи наслідок психічної хвороби. Виходячи з цього підкреслимо: насильство – це форма реалізації жорстокості, зовнішне її вираження. Жорстокість – те, що всередині, на серці, а тортури, катування, мордування, мучення, глумління, знущання – це вже зовнішній її прояв; жорстокість – це саме негативна риса характеру особи.

З приводу інформації можемо констатувати, не вся вона є соціально шкідливою, а лише та, яка має на меті культивувати насильство, жорстокість. Мова йде про те, що необхідно оцінювати певний об'єкт з точки зору теми, сукупності подій та дій, що визначають характер зображуваного (сюжету).

Список використаних джерел

1. Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. № 2 [Електронний ресурс]. – Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>.
2. Смілянський Я. Г. Особлива жорстокість як кваліфікуюча ознака умисного вбивства / Я. Г. Смілянський // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 591–596. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2009_3_93.pdf.
3. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1971.– Том 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/zhorstokuj>.
4. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 2003. – Т. 6: Т – Я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://leksika.com.ua/10530524/legal/zhorstokist>.
5. Ратинов А. Р. Жестокость как правовая и нравственно-психологическая проблема / А. Р. Ратинов, О. Ю. Михайлова // Вопросы борьбы с преступностью. – М.: Юрид. лит., 1985. – Вып. 42. – С. 14–16.

6. Антонян Ю. М. Криминальная патопсихология / Ю. М. Антонян, В. В. Гульдан. – М.: Наука, 1991. – 248 с.
7. Антонян Ю. М. Общий очерк о преступном насилии / Ю. М. Антонян // Человек против человека. Преступное насилие : сб. статей / [под общ. ред. Ю. М. Антоняна, С. Ф. Милюкова]. – СПб., 1994. – С. 8–29.
8. Соловьева С. Л. Агрессивное поведение и агрессивность как свойство личности / С. Л. Соловьева // Обзорение психиатрии и медицинской психологии. – 1995. – № 3 – 4. – С. 13 – 20.
9. Иванова В. В. Преступное насилие: учебное пособие [для вузов] / В. В. Иванова. – М. : ЮИ МВД РФ, Книжный мир, 2002. – 83 с.
10. Константинов П. Ю. Влияние жестокости преступного поведения на квалификацию убийства: дис. ... канд. юрид наук : 12.00.08 / Константинов Павел Юрьевич. – М., 2003. – 185 с.
11. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен: пер. с нем. – СПб. : Питер, М. : Смысл, 2003. – 860 с.
12. Рекомендації щодо визначення ознак віднесення друкованої, аудіовізуальної, електронної та іншої продукції, а також переданих та отриманих по комунікаційних лініях повідомлень та матеріалів до продукції, що пропагує культ насильства та жорстокості, затв. Рішенням Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі від 20.04.2010 р. № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/shodo-zatverdzhennja-rekomendacii-shodo-viznachennja-oznak-v-doc26569.html>.
13. Критерії віднесення друкованої, аудіовізуальної, електронної та іншої продукції, а також переданих та отриманих по комунікаційних лініях повідомлень та матеріалів до продукції, що пропагує культ насильства та жорстокості, затв. Рішенням Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі від 28.02.2013 № 16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.moral.gov.ua/documents/23/>.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2015.

Александр Владимирович Олишевский,

кандидат юридических наук

(Харьковский национальный университет внутренних дел,
Харьков, Украина)

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ИНФОРМАЦИИ, СОДЕРЖАЩЕЙ ПРОПАГАНДУ ЖЕСТОКОСТИ: УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Проанализировано понятие «жестокость» в семантическом, уголовно-правовом и криминологическом аспектах. Определено, какие именно сведения или данные относятся к информации, содержащей пропаганду жестокости.

Ключевые слова: жестокость, особая жестокость, страдания, насилие, общественно опасная информация.

Oleksandr V. Olishkevskiy,

candidate of law science

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

DEFINITION OF INFORMATION CONTAINING PROPAGANDA OF CRUELTY: CRIMINOLOGICAL, CRIMINAL AND LEGAL ASPECTS

Problem's setting. *The concept of cruelty is needed to be improved. The issue of determining information or data should be related to the information containing propaganda of violence still remains not thoroughly studied.*

Analysis of recent studies. *The studies of problems related to the cruelty were the interest of a number of domestic and foreign scientists. The authors provided their own definitions of cruelty and brutality, but they did not reveal what information or data should be related to the information containing propaganda of violence.*

Objective of the research. *The objective of this article is an attempt to analyze the category "cruelty" to improve its understanding in criminological, criminal and legal aspects. To determine what information or data should be related to the information containing propaganda of violence.*

The main part. *Developers of international and legal agreements and participants of the European Court on Human Rights actively use the term "abuse", defining its specific forms and manifestations, but a unified definition at this level has not been made.*

The national legislation has the similar situation. The Criminal Code of Ukraine does not reveal the concept of "cruelty" and relates it to the value category. That is its content is specified in the process of legal enforcement by assessing the particular circumstances of the proceedings.

Let's proceed to the analysis of doctrinal interpretation of the researched phenomenon. First, some scholars mistakenly equate violence and cruelty. The

latter is not an act or omission, is not a way to commit a crime, it is the feature, an attribute of a character, person's quality, condition or result of mental illness. It may be the quality indicator of the first. The latter approach to understanding of these categories on the etymology of words is correct. Therefore we emphasize: violence is a form of cruelty, its external expression. Cruelty is something inside the heart, and torments, torture, excruciation, mockery, humiliation are its external manifestation. Secondly, if violence often has a positive color, it is difficult to find situations, when human's desire to cause suffering to others would be of a good color.

Conclusions. *Cruelty in the criminal and legal perspective is situationally defined concept, but not thoroughly, so its content is specified in the process of legal enforcement by assessing the particular circumstances of the proceedings.*

Cruelty in criminological aspect is a negative attribute of a person's character, who is indifferent to the suffering of others or in pursuit of their infliction.

The information containing propaganda of cruelty is information or data of direct calls to cause or be indifferent to the suffering of others, deliberate demonstration in a naturalistic form: injection of horror, savoring torments, humiliation and suffering details; physiological reactions to injury or pain (martyr facial expressions, cries, groans, suffering, blood, agony, etc.); in actions of various torture implements (knives, razors, axes, scissors, cutter, saws, chain saws, drills, etc.); mockery of the corpses, etc. However, not any information from the above stated is socially harmful, but only that one having deliberate or fostering goal of such a behavior. That is, it is necessary to evaluate a particular object in terms of a set of events and actions that determine the character of portrayed (the plot).

Key words: *cruelty, brutality, suffering, violence, socially dangerous information.*

